

Institutionen för didaktik
och pedagogisk profession

Masterexamen i ämnesdidaktik

En studie i hur bildämnet ger utrymme för elever med flytande genusidentifiering att skapa sin identitet och vikten av att utbilda blivande bildlärare i normkritiskt arbete.

Katarina Jansson Hydén

HDK/Valand Pedagogisk enhet

Uppsats/Examensarbete: 30 hp
Program och/eller kurs: Masterprogram bilddidaktik
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: Vt 2020
Handledare: Tarja Karlsson Häikiö
Examinator: Dawn Sanders
Rapport nr: xx (erhålles av handläggare)

Masterexamen i ämnesdidaktik	1
Abstrakt	3
Inledning	4
Begreppsdiskussion	5
Kärnämne, gymnasiegemensamt ämne och karaktärsämne	5
Teori	6
Intersektionell teori och diskursteori	7
Centrala begrepp	8
Syfte och frågeställningar	9
Övergripande syften	9
Specificerade syften för delstudie A och B	9
Specificerat syfte för delstudie C	9
Frågeställningar	10
Övergripande frågeställningar i delstudie A och B ställda till bildlärarstudenter	10
Övergripande frågeställningar i delstudie C	10
Metod	11
Mixad metod	11
Fokusgruppsintervjuer och videoinspelning som metod	11
Forskningsetik	12
Fyra forskningsetiska huvudkrav	12
Informationskrav	12
Samtyckeskrav	13
Konfidentialitetskrav	13
Nyttjandekrav	13
Författarens och forskarens roll	13
Fokusgrupp och videointervju i delstudie A och B	14
Enkätfrågeställningar som metod	15
Analysmetoder	16
Delstudie A och B	16
Delstudie C	17
Resultatredovisning	17
Resultat i delstudie A och B	17
Bildlärarstudenter om identitet och estetämnen	18
Bildlärarstudenter om bildämnets karaktär	18
Bildlärarstudenter om det kommande bildläraruppdraget och normkritik	18
Resultat i delstudie C	20
Tematisk analys av informanternas svar	20
Bild som kommunikationsredskap	20

Bild som del av identitetsskapande	21
Bild som ett redskap för att skapa förståelse för individen och omvärlden	21
Bild som multimodalt redskap för alla oavsett ålder och bakgrund	21
Bild som inkludering	22
Bild som kärnämne	22
Avslutande diskussion och konklusion	24
Att vara förberedd på ett normkritiskt perspektiv	24
Bildämnets betydelse för sökandet och utforskandet av den egna identiteten	24
Varför så viktigt?	25
Kärnämnescaraktär	25
REFERENSLISTA	28
Bilaga 1.	32

Abstrakt

Elever i tonåren befinner sig i ett sammanhang där skapandet av identitet är centralt. Därför identitetsskapande är ett övergripande syfte för forskningen som beskrivs i denna artikel, att undersöka hur deras förutsättningar för ett identitetsskapande gestaltas genom ämnet bild i högstadiet och i gymnasieskolan (Bergström, 2007; Bremer, 2011; Hellman, 2017; Lindstrand, 2006; Lindström, 2006; Åsén, 2006). Undersökningen fokuserar på förhållandet mellan bildlärarstudenter och etablerade bildlärares syn på sina förkunskaper i normkritisk teori och metodik i förhållande till individer med flytande genusidentifiering. Undersökningen behandlar om, hur, och i så fall på vilka sätt normkritisk teori och metodik är förankrade hos bildlärarstudenter. Här undersöks också om, hur, och i så fall på vilka sätt etablerade och blivande bildlärare upplever att bildämnet kan skapa förutsättningar för inkludering och för identitetsskapande i bildundervisningen. I artikeln redogörs också för huruvida etablerade bildlärare anser att bildämnet borde vara ett kärnämne, och i så fall varför. Undersökningen bygger på tre delstudier (A, B och C). I delstudierna används mixad metod, vilket inkluderar fokusgruppsintervjuer och enkätintervjuer. Artikeln intar teoretiskt en övergripande postmodernistisk kunskapssyn och empirin analyseras i delstudie A och B utifrån intersektionell analys, samt i delstudie C utifrån diskursanalys. Delstudiernas resultat bekräftar varandra och ger tydliga svar på frågeställningarna. Svaren visar att bildstudenterna är oroade över att de inte upplever sig förberedda gällande sina metodiska kunskaper kring hur man genomför normkritisk undervisning och hur man arbetar med inkludering i bildundervisningen. Bildlärares svar visar att de är eniga om att bildämnet borde vara ett kärnämne, utifrån att bildämnets kommunikativa egenskaper är centrala för individens identitetsutveckling i förhållande till sig själv och i förhållande till sin omvärld.

Keywords: Bilddidaktik, bildkommunikation, flytande genusidentifiering, genus, identitet, inkludering, könsdysfori, multimodala uttryck, normkritik, bildundervisning, skola, kärnämne

Inledning

Skolan skall vara en trygg plats för alla oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning, eller ålder (6 kapitlet 6–8 och 10 §§ i skollagen). Skolan skall också arbeta för att lärare har den kunskap de behöver för att arbeta normkritiskt (6 kapitlet 6–8 och 10 §§ i skollagen). Elever skall inte behöva vara rädda för att bli kränkta i skolan. Detta innebär att lärare som arbetar i skolan måste få de redskap de behöver för att kunna hantera situationer med ett normkritiskt förhållningssätt samt utbilda elever i normkritiskt tänkande. Hur skolan handskas med dessa frågor är av stor vikt att undersöka, då man inom sjukvård och skola noterar en ökad frekvens av individer som identifierar sig utifrån en flytande genusidentifiering eller uppfattar sig som könsdysforiska.¹ De senaste tio åren har de som söker vård för könskorrigering ökat med mer än 100 procent för varje år (Frisén, Söder & Rydelius, 2017). Allt fler ungdomar föredrar ett könsneutralt pronomen visar ett flertal enkätundersökningar. En märkbar ökning har därmed även skett kring önskemål gällande könsneutralt tilltal (Frisén, et al., 2017).

Denna ökning har även lett till att regeringen beställde en rapport över transpersoners levnadsvillkor vilken färdigställdes 2017 (SOU 2017:92. *Transpersoner i Sverige. Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor*). I rapporten betonas vikten av kunskap om hbtq-personers levnadsvillkor, där lärare pekas ut som en av de yrkesgrupper regeringen menar bör examineras utifrån adekvat kunskap i förhållande till hbtq-personer.

...Vi föreslår därför att ändringar görs i examensordningen så att kunskap om hbtq-personers levnadsvillkor ska ingå i relevanta yrkesexamina, liksom en starkare betoning av vikten av ett jämlikt, kompetent och respektfullt bemötande oavsett sexuell läggning, könsidentitet, könsuttryck och könskaraktäristika (SOU 2017:92, s, 491).

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har startat upp ett arbete för hur man kan utbilda skolpersonal i hur de kan arbeta för att stötta elever som kommer ut som transpersoner. Malte Sundberg, projektledare på MUCF menar att det behövs mer kunskap gällande transpersoner i skolan. Han uttrycker oro för ett direkt motstånd i skolan: ”Vissa har till exempel bilden att det bara finns män och kvinnor, och är inte beredda att respektera identiteter som faller utanför den ramen” (<https://www.mucf.se>). Det finns flera olika kränkande situationer rörande könsdysforiska individer som kan uppstå i skolan. Skolpersonalen behöver strategier för att kunna hantera dessa situationer, menar Sundberg.²

Statens forskning visar att skolan är en central plats för identitetsskapande, men också en plats för utanförskap (SOU 2017:92). Utanförskap behöver bemötas med att skolan intar ett normkritiskt perspektiv, vilket innebär att lärare behöver en medvetenhet om dessa frågor i relation till sin undervisning (Bromseth & Darj, 2010). Om det finns ett samband

---

¹ Könsidentitet handlar om det psykologiska könet. Alltså det kön som en person själv uppfattar sig som, till skillnad från det juridiska, biologiska eller sociala könet. En person med könsdysfori lider av att kroppen inte överensstämmer med den upplevda könsidentiteten och kan därför ha en önskan om könsbekräftande behandling. Könsdysfori har inget med sexuell läggning att göra <https://www.1177.se/Vastra-Gotaland/liv--halsa/konsidentitet-och-sexuell-laggning/konsdysfori-och-utredning/>.

² Fotnot: Regeringens utbildningssatsning startade 2014. Myndigheten har tagit fram materialet ”[Öppna skolan!](#)” och skriften ”[Stödande och stärkande - Unga hbtq-personers röster om identitetsstärkande och hälsofrämjande faktorer](#)”. Den senare har nu kompletterats med [en film där unga hbtq-personer själva berättar om tillfällena då de har blivit stärkta i skolan och i andra sammanhang](#).

mellan identitetssökande och bildämnet bland elever i grundskolan och i gymnasiet är det viktigt att undersöka kunskapsnivån gällande normkritisk teori och normkritisk metodik hos bildlärare och därmed få en uppfattning om hur förberedda dessa är på att möta elever utifrån ett normkritiskt perspektiv.

I grund- och gymnasieskolans styrdokument ingår bland annat följande centrala kunskapsmål som visar vad man förväntar sig att bildämnet ska ge elever i grundskolans högstadium: *Framställning av berättande informativa och samhällsorienterande bilder om egna erfarenheter, åsikter och upplevelser* (Kursplan i bild åk 7-9, centralt innehåll Skolverket, 2018). *Bilder som behandlar frågor om identitet, sexualitet, etnicitet och maktrelationer och hur dessa perspektiv kan utformas och framställas...* (Kursplan i bild 7-9, centralt innehåll, Skolverket, 2018).

I denna artikel undersöks hur man i skolan bemöter utanförskap som kan uppkomma av identitetssökande och artikelns övergripande fokus ligger på vilken roll bildämnet kan spela i denna fråga. I artikeln ställs också frågan om hur förberedda bildlärare är på ett normkritiskt bemötande av elever som inte identifierar sig dikotomiskt, det vill säga som inte identifierar sig som antingen flicka/tjej eller pojke/kille. Artikeln behandlar också bildämnets möjligheter till kommunikation av annat slag än det skrivna och talade ordet. Kan bildkommunikation hjälpa elever/studenter som upplever exkludering eller osäkerhet kring sin egen identitet och med att få ihop en inre bild av sig själva med världen utanför, att sammanlänka en inre och en yttre världsbild? I artikeln diskuteras även bildämnets karaktär i förhållande till dess status och relevans i skolan, som en del av en argumentation kring vikten av att lyfta fram frågor kring identitetsskapande i skolan. Skall bildämnet vara ett ämne med kärnämnesstatus och i så fall varför? (Dalnäs, 2016, 30 april). Dessa och många andra frågor ligger till grund för att försöka förstå och utreda vad bildämnet egentligen tillför utbildningen på högstadiet och gymnasiet och vad skolan riskerar att förlora om bildämnet marginaliseras. I de tre delstudier som redogörs för i denna artikel, behandlas och problematiseras därför normkritisk bildämneshdidaktik. Dessutom undersöks bildämnets förutsättningar att ge utrymme för identitetssökande, i synnerhet för individer som identifierar sig utifrån flytande genusidentifiering.³ Bildlärarstudenter och etablerade bildlärare på högstadie- och gymnasienivå på svenska skolor intervjuas om hur deras kunskaper i, och erfarenheter av normkritisk bildundervisning ser ut, och om de kan urskilja eventuella stödjande egenskaper i de skapandeprocesser och metoder som karaktäriserar bildämnet.

Begreppsdiskussion

Kärnämne, gymnasiegemensamt ämne och karaktärsämne

Kärnämne etablerades som begrepp i grund- och gymnasieskolan före gymnasierreformens inträde 2008 (SOU 2008:27 Gymnasieskolan i dag – presentation, problem och analys, Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola). I grundskolan inbegrep kärnämnesbegreppet följande tre ämnen: svenska/sva, matematik och engelska.⁴ För att en elev skulle kunna antas till gymnasieskolan krävdes godkända betyg i dessa tre ämnen. Ett annat begrepp som också kom att knytas till kärnämnesbegreppet är begreppet treämnesskolor. Med treämnesskolor menar man att just svenska, engelska och matematik är ämnen som det i dessa skolor fokuseras extra på. Begreppet treämnesskola har tillkommit som en konsekvens av behörighetsreglerna till gymnasieskolan vilka kräver

³ I denna artikel används *flytande genusidentifiering* genomgående som begrepp för när genus och sexualitet inte är låsta i normativa, fasta, dikotomiska positioneringar, där genusidentifiering är i förändring eller av andra skäl inte fastlagd.

⁴ Svenska som andraspråk.

betyget E eller högre betyg i ämnena svenska, engelska och matematik (Marner och Örtegren 2003).⁵ Begreppet kärnämne har varit förekommande i grundskolan sedan dessa behörighetsregler infördes (SOU 2008:27).

Gymnasieutredningens förslag på ämnesprofilering för gymnasieskolan skapade behov av att studera vissa ämnen djupare. Dessa ämnen kallades karaktärsämnen och olika gymnasier kom att erbjuda olika många karaktärsämnestimmar. Vissa ämnen, de gymnasiegemensamma ämnena (kärnämnen) och timmar förankrade till dessa, kunde dock inte väljas bort. Begreppet kärnämne nyttjas fortfarande i folkmun och på högskolerådet men på Skolverket är man mer restriktiv med det begreppet och använder istället begreppet gymnasiegemensamma ämnen.⁶ I grund- och gymnasieskolan använder lärarna detta begrepp och det är också därför begreppet används i denna artikel. Med reformen 2008 kom bildämnet att inte längre behålla den tidigare kärnämnesstatusen och blev alltså ett ämne som eleverna i gymnasiet kan välja bort.

Utredare Anita Ferm valde att inte lyfta in ämnet i de gymnasiegemensamma ämnena med motiveringen:

Dagens kärnämneskurs Estetisk verksamhet finns i mina förslag inte med som ett gymnasiegemensamt ämne. Ett argument för detta är att eleverna ska ges möjlighet till ytterligare fördjupning inom karaktärsämnen och därmed en ökad yrkesförberedelse. Det gör att vissa av de ämnen som i dag fungerar som kärnämnen måste få ett mindre utrymme. När estetisk verksamhet inte längre finns med som ett gymnasiegemensamt ämne föreslår jag att det alltid ska erbjudas estetiska kurser som individuellt val på alla program (Ferm, SOU 2008:27 Gymnasieskolan i en ny tid – förslag och bedömningar).

Teori

Postmodernism har ofta tolkats som en modern utveckling av pragmatism, vilket i detta fall handlar om att sanning är en förhandlingsfråga, där sanning bara blir meningsfull om den lyfts i en social kontext (Allwood & Erikson, 2010). Sanning är därför enligt postmodernismen både relativ och förhandlingsbar, beroende på vems sanning som belyses och på vilka sätt (Winther, Jørgensen & Phillips, 2000). På ett övergripande plan är analysen av de tre delstudier, som kommer att redovisas i denna artikel, färgade av postmodernistiska teorier. Den postmodernistiska teorins syn på sanning som en förhandlingsfråga stämmer också väl överens med könsdysforiska individers syn på sanning gällande kön, där det för många handlar om en överenskommelse, vilket innebär att bli accepterad som det kön man upplever sig vara. Överenskommelsen blir en ny sanning, men denna sanning är villkorad av omgivningens tolerans. Bergström lyfter denna företeelse utifrån begreppen nu och då-kön (Bergström, 2007). Om en individ inte godkänns som det kön hen upplever sig vara, utan refereras till då-könets genusedentifiering, det vill säga den biologiska könsidentiteten, kan detta sår och kränka individen. Normkritik diskuteras genomgående i artikeln och skall förstås utifrån att normen granskas och kritiseras som föreliggande norm, och inte som en avvikelset utifrån normen. Inom forskning om normkritik kritiseras patriarkala och intersektionella maktstrukturer som ger sig själv tolkningsföreträde gällande vad som skall ses som norm

---

⁵ Nuvarande betygssystemets lägsta godkända betyg.

⁶

<https://www.uhr.se/syv/svenska-meriter-i-antagningen/slutbetyg-2010-och-framat/kompletteringar-for-grundlaggande-behorighet/>

(Bromseth, et al., 2010). Med ett normkritiskt förhållningssätt finns alltså en medvetenhet om exkluderande och privilegierande normer. Ett normkritiskt perspektiv ligger i linje med en postmodernistisk teori, vilket utgör en grundläggande kunskapssyn i denna artikel. Den forskning som Illeris, Katznelson, Simonsen & Ulriksen, (2002) bedrivit i detta sammanhang visar att genom estetiska avtryck iscensätter eleverna sig själva i förhållande till sin omvärld. Detta resonemang stödjer också forskarna Göthlund, 1997; Hellman, 2014; Lind, 2010; Sparrman, 2006; Skåreus, 2007; Öhman-Gullberg, (2008) de menar att bildämnet kan skapa ett forum där mening och kontext kan omskapas för att sedan problematisera normativa ideal vilka då dekonstrueras.

I de studier jag utfört har den postmodernistiska teorin legat till grund för att kritiskt kunna ifrågasätta huruvida bildlärarstudenters utbildning tillgodoser studenterna med de didaktiska verktyg de behöver för att möta de krav som ställs på en adekvat normkritisk bildundervisning. I delstudie A (Jansson Hydén, 2017a) och B (Jansson Hydén, 2017b) har ett postmodernistiskt perspektiv använts för att belysa analysen av bildlärarstudenters och bildlärares uppfattningar om normkritik i relation till bildundervisning. I delstudie C (Jansson Hydén, 2018) granskas bildämnets karaktär och möjliga kärnämnesstatus. Här bidrar det postmodernistiska perspektivet till att kritiskt granska bildämnets diskurs utifrån en funktion som antingen hjälpämne (ett ämne som blir meningsfullt framför allt som stöd till andra ämnen) eller kärnämne. För att ringa in bildämnets karaktär och för att fånga upp dess egenskaper studeras också bildlärares syn på bildämnet i förhållande till normkritisk kommunikation och elevens möjlighet till utveckling av den egna identiteten genom bildämnets kommunikation. I detta sammanhang analyseras empirin genom en diskursanalys.

Här följer en förenklad översikt av delstudierna som presenteras i denna artikel. Innehållet i översikten beskrivs närmare i kapitlet om teori, syfte och frågeställningar och metod.

studie	studiens fokus	målgrupp	metod och teori
delstudie A och B	Bildlärare och bildlärarstudenters syn på den egna kunskapsnivån i normkritisk pedagogik.	Bildlärarstudenter vid två olika universitet.	Fokusintervjuer. Videofilmning, transkribering och analys, mixad metod. Postmodernistisk teori, intersektionell teori.
delstudie C	Bildlärare och bildlärarstudenters uppfattning om -bildämnets karaktär, samt förväntningar på densamma. - förhållandet mellan bildämnet och elevers identitetssökande.	Bildlärare och bildlärarstudenter från Umeå, Gävle, Stockholm, Örebro, Göteborg och Malmö.	Enkätundersökning. Analyseras med tematisk analys, mixad metod. Postmodernistisk teori, diskursteori.

Intersektionell teori och diskursteori

Postmodernismens ifrågasättande av och omförhandlade av sanning återfinns i både intersektionell teori och diskursteori. Dessa teorier belyser ett ifrågasättande av ett normaliserande sanningsbegrepp gällande maktstrukturer och normkritik (Svaleryd & Hjertson, 2012; Winther et al., 2000). Empirin i studie A och B analyseras utifrån en intersektionell analysmetod, i vilken hänsyn tas till relationella maktstrukturer för att kunna identifiera och diskutera diskriminering inom diskriminerade grupper. I en intersektionell analys intresserar man sig för maktstrukturer som verkar i gränssnittet (intersektion)

mellan maktrelationer, vilka kan handla om till exempel sexualitet, kön, ras, religion, ålder, klass, funktionshinder (Reyes & Mulinari, 2014). Studie A och B belyser diskriminering och relationella maktstrukturer utifrån ett intersektionellt metaperspektiv. De frågeställningar i intervjuerna utifrån vilka empirin från studie A och B samlats in, behandlar bildlärares syn på den egna kunskapsnivån i normkritisk pedagogik.

I studie C undersöks uppfattningar av bildämnetns karaktär, liksom förväntningar gällande densamma, genom en enkätundersökning ställd till bildlärare och bildlärarstudenter och här analyseras empirin med hjälp av en diskursteoretisk analys. Diskursteorin ger i denna studie möjlighet att ringa in och förstå vad en omförhandling av sanning gällande könsuppfattningar kan innebära. I diskursteorin identifieras ett ständigt omprövande av den individuella och kollektiva identiteten (gruppidentiteten) både utifrån förväntad, verklig och förutfattad mening (Winther et al. 2000). Att diskutera bildämnet som kärnämne utifrån bildämnetns karaktäristiska egenskaper innebär att förhålla sig till flera diskurser, vilka analyseras utifrån tematisk analys i delstudie C. I denna delstudie undersöks också hur etablerade och blivande bildlärare ser på förhållandet mellan bildämnet och identitetssökande. Genom detta perspektiv ringas bildämnet och bildundervisning in som en diskurs. Denna empiri tematiseras vidare utifrån resultaten.

Centrala begrepp

Synen på bild som kommunikationsredskap är central och därför är bildspråk och bildkommunikation återkommande begrepp och perspektiv i denna artikel. Begreppen är centrala i den forskning artikeln stödjer sig emot. Drotner (1996) och Lindstrand (2006) diskuterar bild som kommunikation och bild som identitetsskapande redskap. Drotner lyfter kopplingen mellan estetiskt arbete och identitetsarbete. Hon menar att det finns tre nivåer på den modell hon kallar estetisk praxis och de kan kort beskrivas på följande vis. Drotner inleder med att beskriva sin estetiska praxis med en *individuell nivå*, vilken hon menar ger utrymme för experimenterande med både yttre material och de egna förmågorna. Vidare beskriver Drotner en *social nivå* som rör relationen mellan individer och de kollektiva aspekterna av gemensamt arbete inom de estetiska uttryckens område. Slutligen beskriver Drotner i sin praxis en övergripande, *kulturell nivå* som hon menar inbegriper individens relation till den omgivande världen. Fredrik Lindstrand diskuterar Drotners praxis i sitt avhandlingsarbete (Lindstrand, 2006). Lindstrand menar att alla de tre nivåer, som Drotner beskriver i sin praxis också behandlar identitetsarbete och utveckling utifrån *en social och kollektiv identitet* (Lindstrand, 2006). Lindstrand lyfter i detta sammanhang också begreppet multimodalitet som här skall förstås utifrån ett synsätt där gester, bilder, ljud, blickar med mera är meningsbärande på samma sätt som andra meningsbärande uttryck (Lindstrand, 2006), det vill säga att text och språk inte dominerar eller har ett större värde i elevers kommunikation, interaktion och representation jämfört med andra uttryckssätt. Med begreppet själporträtt, vilket Wikberg diskuterar i sin avhandling, avses den inre bild en människa har av sig själv och sina egenskaper. Själporträttet ger individen möjlighet att diskutera och kommunicera den inre självbilden med en yttre världsbild. I den fotograferade selfie-bilden på nätet finner man i regel inte ett inre själsligt porträtt. Bilder av den inre självbilden/verkligheten är inte lika frekvent skildrade omkring oss. Det inre porträttet och den kommunikation ett själporträtt kan skapa genom ämnet bild har ett helt annat syfte än den generella selfie-bilden (Weilenmann, 2019). Genom själporträtt kommuniceras individens inre bild med den yttre världsbilden (Wikberg, 2014).

Syfte och frågeställningar

De tre delstudierna bygger på varandra men har alla utförts inom samma tvåårsperiod, mellan åren 2016-2017. Delstudierna har utförts vid olika tillfällen men två av dem, A och B, intar samma forskningsperspektiv och beskriver blivande bildlärares syn på bildämnet, normkritisk pedagogik och inkludering gällande individer med flytande genusidentifiering. Delstudie C står mer för sig själv, men är komplementär till de två föregående delstudierna och behandlar bildämnets karaktäristiska egenskaper och dess status som eventuellt kärnämne.

Övergripande syften

Det övergripande syftet med studien, där de olika delstudierna gemensamt bidrar till ett resultat, är att undersöka förutsättningar för hur könsidentitet kan diskuteras, skapas och gestaltas genom ämnet bild i högstadiet och i gymnasieskolan. Det övergripande syftet med delstudie A och B är att undersöka hur bildlärarstudenter ser på sambandet mellan bildämnet och elevers möjlighet att uttrycka sig och söka sin identitet, samt hur förberedda bildlärarstudenterna upplever sig vara på att möta elever i bildundervisningen utifrån flytande genusidentifiering, normkritisk pedagogik och aktuell forskning (Bergström, 2007; Bremer, 2011; Frisé, et al., 2017; SOU 2017:92). Det övergripande syftet med delstudie C är att granska bildlärares syn på bildämnet och deras uppfattningar om dess relevans som kärnämne samt huruvida bildämnet kan vara ett kommunikativt stöd och en kanal för personligt uttryck för individer med flytande genusidentifiering.

I delstudie A och B har samma syfte, frågeställningar, teoretiska perspektiv och metod nyttjats. Syftet är alltså detsamma för studie A och B, men i delstudie B undersöks dessutom huruvida resultaten i A och B överensstämmer med varandra.

Specificerade syften för delstudie A och B

I delstudie A och B handlar ett delsyfte om att undersöka dels huruvida bildlärarstudenter upplever att de har fått utbildning i normkritisk pedagogik i tillräcklig utsträckning för att vara förberedda på att möta elever med flytande genusidentifiering, dels huruvida verksamma bildlärare själva upplever sig ha kunskaper i frågan om flytande genusidentifiering utifrån normkritisk pedagogik och aktuell forskning (Bergström, 2007; Bremer, 2011; Frisé et al., 2017; SOU 2017:92). När det gäller bildlärarstudenter kan de till exempel behöva behandla frågor kring hur och vad man säger till elever med flytande genusidentifiering. Fungerar exempelvis så kallade pronomenrundor? Det vill säga att man i klassrummet ger elever möjlighet att själva definiera vilket pronomen de skall tilltalas med (SOU 2017:92), och räcker det för att behandla frågan utifrån ett didaktiskt perspektiv? Och vad kan bildlärarstudenter göra när de kommer till arbetsplatser där de normkritiska perspektiven ignoreras? Ett annat delsyfte handlar om att ta reda på hur, och under vilka förutsättningar, bildlärarstudenter upplever att bildämnet och bildkommunikation stöttar och ger utrymme för elever som befinner sig i ett utforskande/undersökande av genusidentifiering.

Specificerat syfte för delstudie C

I delstudie C ligger fokus på att ta reda på vad det är som är specifikt för bildämnet och vad som därigenom gör bildämnet så viktigt särskilt för elever som upplever utanförskap och en osäkerhet gällande identitet och i synnerhet elever med flytande genusidentifiering.

Här efterfrågas de tillfrågades uppfattning om huruvida bildämnet har så stor betydelse som ett solitärt, fristående ämne att det bör vara ett kärnämne.

Frågeställningar

Övergripande frågeställningar i delstudie A och B ställda till bildlärarstudenter

Frågeställningar som artikeln behandlar inom delstudie A och B är frågan om på vilka sätt bildlärare tror att bildestetisk kommunikation (uttryck genom bildämnet) kan vara en ventil för individer med flytande genusidentifiering, eller för elever med könsdysfori (en upplevelse av att den fysiska kroppen inte stämmer överens med det kön man identifierar sig som mentalt). Dessutom tas frågan upp om hur förberedda bildlärare upplever sig vara när det gäller kunskap om flytande genusidentifiering, och på vilka sätt förkunskap gällande flytande genusidentifiering kan hjälpa blivande bildlärare i deras kommunikation med sina framtida elever.

Följande fokusintervjufrågor ställdes till bildlärarstudenter:

- A. Har du kommit i kontakt med begreppen könsdysfori/queer och flytande genusidentifiering? Hur skulle du i så fall definiera begreppen?
- B. Vilka hinder uppfattar du som lärarstudent kan finnas för elever som identifierar sig som queer eller könsdysforiska i skol- och undervisningssammanhang?
- C. Tror du att estetiska ämnen kan stödja elever i deras genusorientering, och om så är fallet, på vilket sätt kan estetiska ämnen stödja elever i denna situation?
- D. Hur har den utbildning du läser förberett dig på att möta framtida elever som identifierar sig som queer eller könsdysforiska?
- E. Finns det behov av mer kunskap i förhållande till dessa frågor gällande normkritisk teori och metodik? Om svaret är ja, vad vill du då att din lärarutbildning stärker dig i gällande teori och metodik i normkritiska och queerteoretiska frågor? Om svaret är nej, hur motiveras detta?

Övergripande frågeställningar i delstudie C

Frågeställningen i delstudie C handlar om att undersöka om det enligt bildlärare finns potential att genom bildkommunikation ge personligt uttryck åt frågor gällande könsidentitet? Frågeställningen handlar också om vilka karaktäristiska egenskaper man upplever att bildämnet har samt om, och i så fall hur, dessa egenskaper kan motivera att bildämnet skulle ha kärnämnesstatus?

Delstudie C baseras på följande fjorton enkätfrågor ställda till bildlärare och bildlärarstudenter:

1. Tror du att det finns individer bland dina elever/studenter som identifierar sig utifrån en transsexuell eller flytande könsidentitet?
2. Vilka för- eller nackdelar kan bildestetiskt språk och performativa metoder innebära för individer med flytande genusidentitet?
3. Har den lärarutbildning du tidigare läst förberett dig på att möta transsexuella elever/ studenter med flytande könsidentifiering?
4. Om ja, hur har den utbildning du läst förberett dig på att möta elever med flytande könsidentifiering?
5. Tycker du att det är viktigt att estetiska ämnen åter blir kärnämnen?
6. Om svaret är ja, motivera varför du tycker att estetiska ämnen åter blir kärnämnen.
7. Om svaret är nej, motivera varför du tycker att det inte är viktigt att estetiska ämnen åter blir kärnämnen.
8. Finns det, eller finns det inte enligt dig, ett samband mellan bildspråk och emotionell kommunikation? Motivera ditt svar.
9. Ämnet bild är ett mycket viktigt redskap för emotionell kommunikation! I vilken grad uppfattar

du att påståendet stämmer överens med var du tycker? (Nivå 1 betyder du inte alls håller med nedanstående påstående och nivå 10 betyder att du håller med påståendet fullständigt.)

10. I vilken eller vilka årskurser/nivåer undervisar du huvudsakligen?

11. Hur länge har du arbetat som bildlärare?

12. Har du tagit en bildlärarexamen?

13. Om ja, när tog du bildlärarexamen?

14. Med vilket pronomen definierar du dig?

Metod

För att genomföra de tre delstudierna i artikeln har flera metoder använts. En mixad metod inbegriper hela studien. Delstudie A och B bygger på videofilmade fokusintervjuer. Materialet har sedan transkriberats och ljud och bild har analyserats genom tematisering. Delstudie C bygger på en enkätundersökning vars öppna frisvarsalternativ analyserats kvalitativt medan dess slutna svarsalternativ analyserats kvantitativt. Utifrån en mixad metod har allt sammanvägts, analyserats och tolkats.

Mixad metod

Studie A och B utgår ifrån en mixad metod (Johnsson & Onwuegbuzie, 2004). En mixad metod nyttjas för att inte låsa fast en frågeställning i en metod på ett för granskningen ogynnsamt sätt. I en mixad metod är det inte nödvändigt att initialt besluta vilka metoder som kommer att nyttjas, och hur. En mixad forskningsmetod låter forskaren använda både kvalitativa och kvantitativa metoder och ger även möjlighet att jämföra dessa metoder (Bergman, 2011). Det innebär att om frågeställningen eller syftet under studiens gång kräver olika metoder och teorier för att kunna besvaras eller förhållas till, skall dessa också kunna nyttjas. Detta synsätt tar avstamp i ett pragmatiskt och pluralistiskt synsätt, vilket gör metoden praktisk och följsam utifrån forskningens fortskridande (Johnsson et al; 2004). Det pragmatiska förhållningssättet är också centralt för ett konstnärligt utforskande, som kan sägas präglas av en systematisk process, i vilken omvärdering är ständigt återkommande. Mixad metod används där det finns anledning undersöka ett område utifrån flera olika perspektiv och tillvägagångssätt för att öka kunskapen om det specifika området. Mixad metod används också med fördel vid granskning eller undersökning av skol- och utbildningsfenomen, vilka kan vara kontextberoende utifrån ett subjektivt eller objektivt perspektiv.

I denna artikel används mixad metod i studiens samtliga tre delstudier. I och med användandet av mixad metod blir det möjligt att samla empiri från tidigare forskning, semistrukturerade intervjuer genom videoinspelning samt en digital frågeenkät. På detta sätt kan empirin nyttjas fullt ut i ett flexibelt ramverk för studiens bästa.

Fokusgruppsintervjuer och videoinspelning som metod

Viktoria Wibeck beskriver i antologin *Många möjliga metoder* (Fangen & Sellerberg, 2011) hur intervjuer med fokusgrupper kan fånga upp teman eller kunskap som bildas genom gruppens resonemang kring en fråga eller ett tema. Forskaren kan genom fokusgrupper få inblick i hur gruppdeltagarna förstår och skapar mening gemensamt (Wibeck, 2011, Wilkinson, 1998). Fokusgruppsintervjuer väljs med fördel som metod då ett ämne är nytt, komplext eller om fokus riktas mot vilken erfarenhet människor bär med sig, vilka värderingar som gäller för gruppen och vilka argument de lyfter upp i förhållande till ett specifikt ämne. Fördelen med en fokusgrupp är också att deltagarna tillsammans får utforska ämnet och diskutera erfarenheter. De kan också ställa frågor till varandra, vilket

kan bidra till det samlade materialet på ett sätt som annars hade varit svårt att åstadkomma, eftersom det i fokusgruppen skapas en tillit där deltagarna söker mening utan beroendeställning till varandra. Risken är stor att maktbalansen förstörs vid ett avbrott av följdfrågor från moderatorn. Moderatoren har istället möjlighet att följa och dokumentera ett samtal, där inte bara gruppdeltagarnas åsikter framkommer, utan där det även framkommer hur de väljer att beskriva erfarenheter och åsikter, samt hur de argumenterar för detta.

Användandet av en fokusgrupp är en kvalitativ datainsamlingsmetod och den kan beskrivas utifrån att en mindre grupp människor förhåller sig till ett antal frågeställningar eller ett tema. Samtalet leds av en moderator och diskussionen pågår under 1–1,5 timme. Fokusgruppen kan vara antingen strukturerad, där moderatoren tydligt anger vilken fråga som skall besvaras, eller ostrukturerad, där intervjugruppen själva bestämmer vad som är relevant att ta upp i förhållande till ett givet tema

Det är mycket viktigt att kunna dokumentera interaktionen mellan individer i en fokusgrupp. Wibeck beskriver interaktionen utifrån tre perspektiv. För det första beskrivs interaktion mellan deltagarna rent generellt och övergripande. För det andra beskrivs interaktion i en specifik fråga eller i ett specifikt skede. För det tredje beskrivs interaktion genom ett sociokulturellt samhällsperspektiv utifrån en rådande norm eller tyckande. Alla tre interaktiva perspektiven ingår i de fokusgrupper som presenteras i denna artikel. Wibeck förordar vikten av att göra ett urval av deltagare som skapar så gynnsam interaktion som möjligt för den kommande gruppdiskussionen. Deltagare väljs utifrån projektets mål och som har anledning att förhålla sig till ämnet. Fokusgrupper förordas vara homogena gällande erfarenhet, ålder och socioekonomisk bakgrund. Om detta är uppfyllt har gruppdeltagarna en större benägenhet att kommunicera med varandra (Wibeck, 2011).

Forskningsetik

Enligt vetenskapsrådets forskningsprinciper inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning säkerställs god forskning i relation till fyra forskningsetiska huvudkrav. Vetenskapsrådet beskriver också ett individkrav som bygger på att skydda individens rättigheter och ett forskarkrav som bygger på att lyfta forskningens nytta. En avvägning mellan kraven kan stundom vara aktuellt då t.ex. en forskningsfråga kräver en mer generös behandling av individskyddet för att möjliggöra forskningen (Vetenskapsrådet, 2002).

Fyra forskningsetiska huvudkrav

Informationskrav

Forskaren ska enligt vetenskapsrådet informera uppgiftslämnare och undersökningsdeltagare om deras uppgift i projektet och vilka villkor som gäller för deras deltagande. De skall därvid upplysas om att deltagandet är frivilligt och om att de har rätt att avbryta sin medverkan. Informationen skall omfatta alla de inslag i den aktuella undersökningen som rimligen kan tänkas påverka deras villighet att delta (Vetenskapsrådet, 2002). I de tre studier jag har gjort (delstudie A, B och C) har alla informanter fått information om forskningens område, syfte och vilken metod som är aktuell för deras medverkan i respektive studie. De har också informerats om att deras deltagande i studien är frivillig och att de när som helst kan välja att avbryta sin medverkan

i studien. Deras frivillighet i studien gäller också alla de steg som deras medverkan kan vara aktuella i.

Samtyckeskrav

Forskaren skall inhämta uppgiftslämnarens och undersökningsdeltagares samtycke (Vetenskapsrådet, 2002). I vissa fall bör samtycke dessutom inhämtas från föräldrar/vårdnadshavare (till exempel om de undersökta är 15 år eller yngre och undersökningen är av etisk känslig karaktär). Samtycke har inhämtats inför alla tre delstudier som utgör denna artikel. Ingen av informanterna som har deltagit är 15 år eller yngre utan alla informanter är myndiga, Alla informanter har givit sitt samtycke.

Konfidentialitetskrav

De som medverkar i en undersökning skall ha rätt att självständigt bestämma om, hur länge och på vilka villkor de skall delta. De skall kunna avbryta sin medverkan utan att detta medför negativa följder för dem (Vetenskapsrådet, 2002). Alla informanter har fått information om att de har rätt att avbryta sin medverkan när som helst utan att de behöver tala om varför de vill avbryta sin medverkan och utan att detta kommer att innebära negativa konsekvenser för informanten.

Nyttjandekrav

I sitt beslut att delta eller avbryta sin medverkan får inte undersökningsdeltagarna utsättas för otillbörlig påtryckning eller påverkan, vilket alla informanter i studien har fått information om gällande sitt deltagande. Det föreligger inte någon beroendeställning mellan informanter och undersökningsledare.

Författarens och forskarens roll

Förutom att förhålla sig till dessa forskningsetiska krav måste författaren också ta ställning till sin egen roll i processen, det vill säga att förhålla sig till de dubbla roller som denne intar som både författare och forskare i dessa studier. Under intervju med fokusgrupperna i studie A och B intar författaren rollen som forskningsledare och analytisk observatör. Informanterna får inledningsvis ta del av de forskningsfrågor som skall diskuteras under intervjun. I denna del är forskningsledaren mer aktiv och styrande. När intervjun startar intar forskningsledaren en passiv roll då det är informanterna som själva bestämmer hur de vill svara på frågeställningarna och när det är dags att gå vidare till nästa frågeställning. Informanterna har då möjlighet att styra diskussionen dit informantgruppen vill. I forskningsledarens mer passiva roll försvinner möjligheten till att ställa eventuella följdfrågor till informanterna, men forskningsledaren får å andra sidan ta del av gruppens gemensamma tankar i ett autentiskt samtal samt dess försök till konsensus, vilket är centralt för studien. Forskningsledaren kan dock vid behov ställa följdfrågor efter att diskussionen är avslutad eller vid en ny gruppintervju.

Även i Studie C intar forskningsledaren en mer passiv roll i förhållande till studiens informanter. Informanterna svarar på enkätfrågor där informanterna också har möjlighet att svara på följdfrågor i fritextsvar. Forskningsledarens mer passiva roll ger informanterna

möjlighet att ge eftertänksamma svar på respektive fråga, men den passiva rollen hindrar å andra sidan forskningsledaren att få informanten att vidareutveckla intressanta eller ouppackade svar i studiens enkätfrågor. Forskningsledarens roll och förståelse i bildämnet har varit viktig i förhållande till att förstå hur frågeställningar skulle kunna ringa in ämnets karaktäristiska drag och komplexitet. Denna förståelse har därför stor betydelse i insamlande och analyserande av empiri. Detta innebär att stor vikt har lagts vid val av intervju- och enkätfrågeställningar.

I de studier som presenteras i denna artikel har författaren valt en mellanväg där empirin formas av informanterna utan aktiv inblandning av forskaren i enkäten och under gruppintervjun. Däremot har författaren varit passivt deltagande och tagit en aktiv roll i utformandet av ramverk för respektive intervju. Tack vare frågeställningens karaktär kommer forskaren tillräckligt nära för att ta del av hur bildämnet karaktäriseras, ämnet i relation till normkritik och hur det inkluderar individer med flytande genusidentifiering, som om författaren satt i en aktiv intervju med informanterna.

Det finns för- och nackdelar med att vara nära sin empiriska forskning. Ett exempel är forskning gällande gymnasietjejeers identitetsskapande i förhållande till kön och sexualitet (Ambjörnsson, 2004). Här riskerar forskaren att inte komma nära och fånga upp det flyende och det som är identitetsskapande om denne bibehåller en distans mellan sig och dem/det som skall studeras (Ambjörnsson, 2004), särskilt kan detta gälla just unga individers identitetsskapande. Ambjörnssons studie krävde ett totalt aktivt deltagande från forskarens sida för att informanterna (gymnasieeleverna) skulle vinna förtroende för henne och våga öppna sig om sina personliga erfarenheter. Det är lätt att se vilka fördelar forskaren vinner på att vara nära eleverna i förtroendesamtal och hur det också ger tillgång till så kallad *inside information* genom forskarens deltagande i sin studie. Det är å andra sidan också lätt att se vilka fallgropar forskaren riskerar att falla i med sitt fulla deltagande i forskningen och i flera olika roller. Vad är det för svar forskaren får och är svaren frivilligt givna eller blandar informanterna ihop forskarens olika roller? Ovanstående diskussion visar att ändamålet kan behöva helga medlen och medlen helgas genom en öppen och tydlig etisk diskussion.

I denna artikel har det inte funnits behov av att forskaren infiltrerar gruppen, utan här stärks informanterna snarare av forskarens mer passiva roll som observatör (studie A och B) samt forskningsledare för enkätstudie (studie C).

Fokusgrupp och videointervju i delstudie A och B

För att få svar på de övergripande frågeställningar som presenterades i kapitlet om syfte och frågeställningar har fem fokusintervjufrågor ställts till bildlärostudenter vid två av landets universitet som bedriver bildlärostudenter. På det första lärosätet (delstudie A) har en intervju genomförts med unga studenter som utbildar sig till bildlärare i ett ämnesprogram med målsättning att uppnå en masterexamen i bilddidaktik. På det andra lärosätet (delstudie B) har bildlärostudenter som utbildar sig i ett flerämnesprogram intervjuats. Flerämnesprogrammen innebär att bildämnet är en av flera ämneskompetenser

som utgör en del av lärarexamen.

Gällande gruppstorlek förordar Wibeck fem deltagare i en fokusgrupp för att alla skall få möjlighet till utrymme att säga sin mening utan att någon deltagare blir för dominant i gruppen. I gruppen för delstudie A var det sju stycken deltagare. Då det inte var möjligt att få till ytterligare en grupp, och eftersom det också kunde bli bortfall, var det under omständigheterna bäst att göra en större grupp av de sju deltagarna istället för att dela upp dem i två mindre grupper. Ramverket för fokusgrupper ligger på mellan fyra och sex deltagare med en övre gräns på åtta deltagare, vilket alltså ger utrymme för denna grupp (Wibeck, 2011). I gruppen för delstudie B ingick sex deltagare.

Med tanke på undersökningens syfte valdes i dessa studier blivande bildlärare framför redan verksamma bildlärare av flera skäl. Bildlärarstudenterna skall genom lärarutbildningen få tillgång till aktuell kunskap i allmändidaktiska och ämnesdidaktiska perspektiv gällande inkludering och intersektionalitet.⁷ Bildlärarstudenter gör också praktik vilket innebär att de har färsk erfarenhet från de huvudmän de utbildas mot. Dessutom skall bildlärarstudenterna strax gå ut i den verksamhet där regeringen förordat stärkta krav på inkluderande förhållningsätt gällande genusidentifiering kopplat till queer och könsdysfori. Dessa frågor kommer de att möta i skolan och behöver vara förberedda på (SOU 2017:92, s, 491).⁸

Fokusintervjuerna som genomfördes i delstudie A och B var semistrukturerad, vilket innebär att en informell moderatorroll valts för att få diskussionen så flytande som möjligt, utan att någon enskild har ansvar för att bryta in eller vara kvalitetskontrollant av det material som samlas in.

Bidlärarstudenterna hade bjudits in till att delta under sammanlagt två dagar för just detta ändamål. Intervjuerna genomfördes i en undervisningslokal på respektive universitet och det handlade om ett tillfälle à cirka 3 timmar för vardera gruppen. Bildlärarstudenterna fick ta del av fokusfrågorna på plats och de fick gott om tid på sig att läsa igenom frågorna för att hinna reflektera och tänka igenom sina svar. Genomförandet gick till så att informanterna satt kring ett bord och utsåg på plats en samtalsledare bland dem själva, vilken sedan fördelade frågorna, som de sedan samtalade fritt kring medan forskningsledaren (författaren) videofilmade samtalet med extern röstupptagning.

Bearbetningen av materialet gjordes genom att författaren började med att transkribera materialet, både bild- och röstupptagningarna. Därpå lästes materialet igenom för att bli bekant och välkänt. Då informanterna diskuterat och samtalat utifrån direkta fokusfrågor identifierades återkommande teman i svaren och en tematisk innehållsanalys gjordes (Wibeck, 2011). Utsnitten som presenteras i denna artikel är presenterade tematiskt.

Genom en sådan här intervjumetod kan empiri från flera liknade intervjuer med fokusgrupper samlas in för att bredda materialet.

Enkätfrågeställningar som metod

Gällande datainsamling utifrån en enkätundersökning som metod, är förberedelsen mellan kvantitativa och kvalitativa metoder likartade. Förberedelsen av en kvalitativ

---

⁷ (https://lararutbildning.gu.se/digitalAssets/1718/1718571_beslutad_utbildningsplan_l1--gy_g-2018-701b.pdf)

⁸ (https://www.muuf.se/sites/default/files/publikationer_uploads/olika-verkligheter-2019.pdf).

metodundersökning genom enkät innebär att göra urval av en för syftet lämplig undersökningsgrupp. Här är det viktigt att de som tillfrågas på ett rimligt sätt kan antas svara för en större population. Intentionen är att få in så många svar som möjligt för att få en så säker statistik som möjligt. Genom en kvantitativ metod beräknas svaren. Metoden används bland annat för att sammanställa hur utbrett ett fenomen är (Tuft, 2011). I detta fall undersöks huruvida det hos bildlärare upplevs finnas samband mellan bildestetiska ämnens karaktär och funktion och eventuell status som kärnämne och hur detta i så fall motiveras. Genom användandet av en kvantitativ metod framgår det vilka lärare som står bakom de uppfattningar som framkommer i undersökningen/enkäten, hur länge de arbetat som lärare, om de är behöriga lärare, i vilken stadsdel de arbetar samt vilket pronomen de använder.

Delstudie C bygger på frågor ställda genom en bilddidaktiskt inriktad digital enkät via redskapet google drive docs. De bildlärare som svarade på enkätfrågorna ingick i ett rikstäckande bildläraarnätverk. På nätverksträffen annonserades efter bildlärare som önskade delta i enkäten. De som önskade delta i studien uppmanades att sända sin mailadress till forskaren varpå de fick tillgång till en digital svarsenkät via en länk. På enkäten stod att studien var frivillig och anonym. Genom google drive docs fick bildläraarna besvara enkätfrågorna, som sedan åter skickades till forskningsledaren för bearbetning, analys och resultatredovisning. Urval gjordes på plats där denna enkät presenterades. Av de 35 informanter som inbjöds att delta i studien via den digitala enkäten svarade 31 informanter. Dessa informanter representerade stora delar av riket, bland annat Umeå, Sundsvall, Gävle, Stockholm, Örebro, Göteborg och Malmö. De representerade skilda åldersgrupper samt undervisning på grundskole-, gymnasie- och universitetsnivå. Enkätsvaren visade bredd även gällande hur länge lärarna arbetat som bildlärare. Här fanns det en variation mellan de som arbetat 1 år och de som arbetat 25 år. En stor del, 70 % av de som svarade, var också legitimerade lärare.

Några av frågeställningarna karaktäriseras som kvantitativa och andra som kvalitativa enkätfrågor och följdaktligen ger resultatet av enkäten svar som behöver analyseras på olika sätt. Svaren på de kvantitativa enkätfrågorna som har färdigställda exaktheter i svaren, det vill säga att forskaren har färdigställt svarsalternativ av graderingstypen 1-5 eller andra färdigställda boxsvar där informanten uppmanas markera hur länge hen arbetat som yrkesverksam bildlärare, eller i vilken grad hen håller med ett färdigställt uttalande, analyseras och redovisas genom stapeldiagram och liknande. De kvalitativa enkätfrågorna som har en motiverande beskrivande karaktär, där de enskilda svaren kan vara unika måste analyseras genom exempelvis en tematisk bunden analys eller Grounded Theory (Braun & Clarke, 2006). I resultatredovisningen presenteras utsnitt ur transkriberingarna.

Analysmetoder

Delstudie A och B

Delstudiernas frågeställningar besvaras genom videofilmade fokusgruppsintervjuer. Empirin i delstudierna A och B har analyserats och tolkats utifrån en intersektionell analys vilken tar hänsyn till olika maktstrukturella parametrar. För att fånga upp effekten av, och förväntan på normkritisk pedagogik, behövs ett analysverktyg som tar hänsyn till diskriminering och utanförskap inom marginaliserade grupper. En intersektionell analys ger förutsättningar för att synliggöra mellanrums perspektiv utifrån maktstrukturer. Härigenom kan analysen belysa och ringa in eventuella diskriminerande förutsättningar gällande interaktionen mellan skola och elev med flytande genusidentifiering.

Delstudie C

Enkätfrågeställningarna, innehöll öppna frågor (fritextsvar) och slutna frågor (ålder, kön, ja- och nej-frågor). Fritextsvaren har analyserats och tematiserats i en tematisk analys där det ingår sex faser. I vissa fall kan empiri behövas transkriberas och då ingår transkriberingen i den initiala fasen och under dessa förhållanden innehåller följaktligen den tematiska analysen sammanlagt sju faser. Nedan redovisas faserna utom den initiala fasen enligt Braun och Clark (2006, s.175). 1. Bekanta dig med insamlad empiri 2. Generera initiala koder 3. Sök efter teman 4. Granska teman i förhållande till empiri 5. Definiera och namnge teman 6. Producera rapport.⁹ De slutna svaren har analyserats och redovisats genom cirkeldiagram nedan. I detta fall undersöks huruvida det hos bildlärare upplevs finnas en generell koppling mellan att uppfatta bildämnet som ett bildestetiskt ämne och uppfattningar om dess kärnämnesstatus, och hur detta svar motiveras. När frågan om huruvida bildämnet borde vara ett kärnämne ställdes, så var den ställd så att de som inte tyckte att detta var viktigt fick motivera sitt svar vid en efterföljande frågeställning. Svaren avkodades enligt kvalitativ metod utifrån tematisering.

I delstudie C tematiseras empirin utifrån de teman som uppfattas i svaren för att sedan tolkas utifrån en diskursanalys då uppfattningar om bildämnets karaktär granskas i denna delstudie, liksom dess eventuella diskurser. Winther et al. (2000) definierar diskursbegreppet på följande vis: "ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)" (2000 s. 7). Begreppet diskursanalys kan förstås utifrån det sätt ett fenomen omtalas och de sociala förväntningar som kopplas samman med ett fenomen. Starkt kopplat till dessa förväntningar finns också antaganden och underförstådda betydelser. Diskursbegreppet innefattar även maktstruktur då det tydliggörs vem som har makt att definiera diskursen. I den konkreta diskursanalysen bygger diskursanalysen på tidigare betydelsebildningar, vilket kort sagt kan sägas innebära en analys av en texts diskurser och hur dessa förändras i förhållande till varandra utifrån hur de i olika texter presenteras (Winther et al., 2000). Genom diskursteori undersöks hur olika diskurser reproduceras och artikuleras, för att på så sätt undersöka dess kontextuella förändring (Winther et al., 2000).

Delstudie C har analyserats utifrån att det finns en eller många förväntade uppfattningar av bildämnet och hur dessa uppfattningar stämmer överens med bildlärares syn på bildämnet. Bildämnets diskurs analyseras, det vill säga dess karaktär, dess funktion samt bilddidaktiska värderingar och hur dessa diskuteras av bildlärare och bildlärostudenter. Vidare analyseras hur bildlärares utifrån förväntningar och uppfattningar beskriver bildämnet.

Resultatredovisning

Resultat i delstudie A och B

I delstudie A och B tillfrågades bildlärostudenterna om huvudsakligen tre ämnen: Vad kan vara problemet för en individ med flytande genusidentitet i skolan? Hur kan bildämnet hjälpa elever som är identitetssökande? Känner du dig förberedd på att hantera dessa elever genom att ha ett normkritiskt perspektiv eller hade du behövt få med dig mer kunskap från din utbildning? Dessa ämnen presenteras i teman nedan.

---

⁹1. Familiarizing yourself with your data 2. Generating initial codes 3. Searching for themes 4. Reviewing themes 5. Defining and naming themes 6. Producing the report. Exemplifiering av hur tematisk analys genomförts återfinns i bilaga 1.

Mycket av den empiri som kommit fram genom fokusintervjuerna handlar om bildämnet och bildlärarens möjligheter att förskjuta makten till eleverna själva, så att de elever som finns i grundskola och gymnasium och som ägnar sig mycket åt identitetssökande, ska kunna få större insikt i, och förståelse för sin plats i omvärlden och vem hen själv är. De relationella maktstrukturerna belyses här med en intersektionell analys.

Bildlärarstudenter om identitet och estetämnen

Informanterna i delstudie A upplevde att det finns ett samband mellan bildämnet och elever som identifierar sig som könsdysforiska, queer eller med flytande genusidentifiering som visar sig genom att de eleverna aktivt söker sig till bildestetiska ämnen. Resonemangen hos informanterna handlade om på vilka sätt bildämnet kan vara till hjälp för dessa elever. Informanterna i delstudie B hade samma uppfattning som de i delstudie A, de var dock mer trevande i sina svar gällande orsaken till detta.

Mycket skapande verksamhet handlar om att hitta sin identitet och sina personliga uttryckssätt. Detta arbete är till hjälp för individens identitetsorientering. Jag tror att det är därför de med flytande genusidentitet söker sig till estetiska ämnen. Delstudie A

Bara så enkelt som att estetiska ämnen brukar locka elever som har individuella uttryck som syns och märks. Fler väljer estetiska ämnen som har lite annorlunda klädsel, hår eller uttryck. En kille i estetiklassen berättade att han tidigare ständigt när han inte gick i estetikklass fick frågan om han var tjej eller kille, men det hände aldrig i estetiklassen. Estetiklassen var räddningen för honom. Delstudie A

I estetiska ämnen får man utforska sin identitet på ett sätt som man ofta inte får göra på biologi eller svenska. Delstudie A

Vet inte, kanske är det lättare ... alltså att säga saker när man inte behöver säga dem ... men jag vet inte. Delstudie B

Man har väl hört att andra går där ... eller så prövar man bara det man gillar... Delstudie B

Bildlärarstudenter om bildämnet karaktär

Bildlärarstudenterna själva upplever att det utifrån bildämnet karaktär och egenskaper finns en förväntan på bildämnet kommunikativa egenskaper, vilket också ger bildlärare ett ansvar att tillgodose ett ramverk för kommunikation och inkludering i bildämnet.

Viktigt att kunna få vara personlig och att inte alla regler alltid måste följas, det är viktigt i estetämnet. Processen kan vara djup och ge mycket i både skapandet och utvecklandet. Delstudie A

Det finns alltid något man kan prata om, att våga och utforska sig själv, hitta vem man är. Att skapa, utforska, vara öppen. Delstudie A

Genom bildämnet kan man liksom nå ut, det är svårt att förklara allt med ord. Delstudie B

Bild är ett jätteviktigt ämne, stort ansvar -Tror att det är väldigt bra att alla kan få säga hur de har det. Delstudie B

Bildlärarstudenter om det kommande bildläraruppdraget och normkritik

Ett av syftena med delstudie A och B var att undersöka huruvida blivande bildlärare upplever sig förberedda på bildämnet som identitetsskapande och kommunikativt verktyg och hur de skall handskas med sitt kommande bildläraruppdrag utifrån inkludering och normkritiska sammanhang. Hur väl förberedda känner de sig i sin blivande lärarroll kring

att möta elever utifrån normkritisk pedagogik, och hur väl förberedda är lärarstudenterna på att möta elever som genom bildämnet utforskar en flytande genusidentitet?

Delstudie A och B visar att bildlärarstudenter av olika anledningar upplevde det svårt att arbeta normkritiskt på sin praktik. De upplevde att de saknade relevant kunskap för att möta eleverna utifrån normkritiska perspektiv i klassrummet. I delstudie A framkom också att bildlärarstudenterna även när de kunde uppleva sig pålästa kunde känna sig osäkra på om de kanske missat något nytt gällande bemötande och begrepp, det fanns en stor rädsla bland bildlärarstudenterna att inte vara politiskt korrekta, att göra fel trots att man inte menar det.

Det fanns även en stor oro för att själva inte bli tagna på allvar i dessa frågor av kollegor på den framtida arbetsplatsen. Vissa hade negativ erfarenhet av detta från de praktikplatser de varit på, vilket skapade en förväntad rädsla för att blivande kollegor inte skulle vara lika intresserade och uppdaterade gällande aktuella frågeställningar som de nyutbildade lärarna. En oro fanns också att på en framtida arbetsplats hamna i ett arbetslag där det råder ett klimat i vilket man inte ser positivt på ett medvetet arbete med normkritik och inkludering, där politisk korrekthet inte respekteras och kanske även hånas eller ignoreras.

Kollegorna tyckte att de redan haft en feministisk vecka så nu kunde det räcka med normkritik för i år... Delstudie A

Under verkstadsveckan hörde jag att någon sa att de var trötta på prata queer för det var så mycket att hålla reda på hela tiden. Det är ju helt otroligt. Delstudie A

Ja och jag kommer ihåg när vi var på praktik och läraren sa att nu skall vi ha en dag för queer och så skrev han upp homo- och bisexualitet på tavlan ja nu har vi fått med allt. Då sa jag att han inte skrivit upp transsexualitet och då sa han ok det kan jag väl göra så fnissade både han och eleverna ... Nej det är det här är precis varför vi måste ta upp detta! Det är ingen här som kommer att komma ut som något annat än en cis-person. Delstudie A

Informanterna från delstudie B lyfte upp rädsla och osäkerhet gällande normkritisk pedagogik och flytande genusidentiteter. De lyfte en misstro för att överhuvudtaget nå fram på arbetsplatsen och bland arbetskamrater och sa till exempel så här:

På min vfu [verksamhetsförlagd utbildning, författarens notering] hade man bara ingen koll...Alltså jag vet inte ens om alla våra klasskompisar vet. Delstudie B

Nej jag vet... alltså det känns jättejobbigt ...tror inte alls att man är så jäkla bra på det...Vi får prata om det...alltså med varandra menar jag. Delstudie B

Det visade sig att informanterna i delstudie A upplevde att det fanns en omedveten brist på kunskap gällande normkritiskt förhållningssätt i klassrumssituationer hos många etablerade lärare, en kunskapsbrist som dessa inte var medvetna om när de undervisade som de "alltid" gjort. Denna kunskapsbrist handlade om att lärare var för dåligt insatta i normkritisk pedagogik, vilket kunde resultera i kränkningar. Det fanns också ett kunskapsglapp som berodde på rädsla för att göra fel, vilket låste lärarna.

Jag kan känna att som vi pratade om förut att när lärare bara vägrar att ändra namn, vad vinner läraren på det? Delstudie A

Man kom fram till att det är viktigt att lärare överlag är uppdaterade och har god kännedom

och kunskap om hur de ska förhålla sig till elevers genusidentitet och förhållande till kön.

Resultat i delstudie C

Den huvudsakliga frågeställningen till deltagarna i delstudie C handlade om huruvida bildämnet borde vara ett kärnämne och i så fall varför. Av 31 tillfrågade svarade 29 personer ja på frågan. Deras motiveringar presenteras tematiskt nedan. (2 informanter svarade "vet inte".)

Tematisk analys av informanternas svar

Efter att empirin analyserats och kodats har den tematiserats enligt struktur för tematisk analys (Braun & Clark, 2006 s. 77-101). De teman som informanternas svar delades upp i är huvudsakligen följande:

1. Bild som kommunikationsredskap.
2. Bild som del av identitetsskapande.
3. Bild som ett redskap för att skapa förståelse för individen och omvärlden.
4. Bild som multimodalt redskap för alla oavsett ålder och bakgrund.
5. Bild som inkludering.
6. Bild som kärnämne.

Dessa ovanstående sex teman var ursprungligen tio till antalet men då några teman låg mycket nära varandra kom slutligen ovanstående sex teman att kunna befästas. Nämnda sex teman är också grundstenar för bildämnet enligt kursplanen i bild (<https://www.skolverket.se>) och beskriver också bildämnets karaktäristiska drag enligt de informanter som har svarat på enkäten. I de frisvar som ligger till grund för denna tematisering finns information som knyter an till ämnet på många sätt, vilket är naturligt när informanter får svara fritt utifrån ett komplext ämne. Vissa svar passar därför in under flera kategorier, men redovisas endast under en kategori.

Bild som kommunikationsredskap

Resultatet av delstudie C visar på hur bildlärarna uppfattar bildämnets möjlighet till inkludering och kommunikation mellan den inre bild en individ kan ha av sig själv och det individen upplever som världen utanför, en inre och en yttre världsbild.

Starkt samband, då bildspråket kan beröra människor på ett sätt som kräver att individen använder sin emotionella kommunikation. Genom att utmana individen att utöva eller skapa i det estetiska ämnet utvecklas även den emotionella kommunikationen. Delstudie C

När tal och det skrivna ordet inte räcker till för att skapa möjligheter för att utforska sin identitet där lyfter bildspråket ett intressant redskap där multimodala uttryck ges plats, bildspråk - ett multispråk. Delstudie C

Performativa metoder tror jag är jättebra eftersom det kan bli ett identitetsundersökande och ett ifrågasättande av alla roller vi dagligen intar. Det bildestetiska språket är också det jättebra eftersom det blir en bra utgångspunkt för diskussioner, analyser och ett slags kritiskt granskande av vår samtid och vår tid historiskt. Hur kön har iscensatts och hur könsroller porträtterats över tid. Kanske kan det leda till vidare diskussioner om vad könsidentiteter är och handlar om. Som jag ser det kan nackdelarna vara att en som lärare inte är tillräckligt väl förberedd eller insatt i det som rör könsidentitetsorientering och att en del elever då upplever sig kränkta eller känner sig förbisedda. Delstudie C

Jag anser att bildestetiskt språk är en ypperlig ingång till en normkritisk ingång och diskussion kring hur normer reproduceras genom bilder nu och historiskt. Detta lägger jag delvis fokus på.
Delstudie C

Bild som del av identitetsskapande

Delstudie C bekräftar vidare att bildlärarna upplever att bildämnet har kommunikativa egenskaper som är centrala för att stödja identitetsutforskande vilket även inkluderar utforskande av genusidentifiering:

Fördelar: möjlighet till att utforska identitet och öppningar för att bryta rådande normer i klassrum/samhälle. Delstudie C

Eftersom bildspråklig kommunikation når förbi tal och skriftspråkliga barriärer kan bildspråket fungera som del av ett identitetsskapande där språk av olika skäl fungerar dåligt eller inte alls.
Delstudie C

Dessa egenskaper visar också att bildämnet står på egna bildspråkliga ben i förhållande till de styrdokument, vilka motiveras inte minst genom läroplanens krav på att bildspråklig kommunikation och bildspråk skall stärka individen. Delstudie C

Bild som ett redskap för att skapa förståelse för individen och omvärlden

Eftersom jag tror att de estetiska ämnena är väldigt viktiga för många individer. Ett sätt att få uttrycka, hantera och fundera kring viktiga saker hämtade ur elevens egna livsvärld och inte bara något endimensionellt lärande som liknar passiv kunskapsinhämtning. Dessutom tror jag att konsten som metod, som går lätt att applicera via estetiska ämnen, öppnar upp för att undervisningen blir ett undersökande i viktiga ämnen - såsom olika könsidentiteter - som annars kanske inte får ta plats i skolan. Delstudie C

Bild och estetiska uttrycksformer är en av de viktigaste mänskliga praktiker vi har och jag anser det väldigt underligt att teoretisk kunskap har en så normerande syn på hur skolan uppfattar "riktig" kunskap, därav tycker jag det är viktigt. Delstudie C

Bild som multimodalt redskap för alla oavsett ålder och bakgrund

I delstudien framgår hur informanterna ser ett samband mellan möjligheterna till ett multimodalt uttryck och kommunicerande av identitet.

Bild kan nyttjas för både skapandet, utforskandet och analyserandet av individ och omvärld. Vilket också tydliggörs i bildämnets styrdokument. Bild ger tid och plats för att förstå och förmedla känsla. Bild blir då en del av personlig utveckling. På detta sätt blir bild ett demokratiskt och praktiskt redskap vilket inkluderar alla åldrar och etniska grupper samt lyfter upp ett utforskande av den inre och den yttre världsbilden. Delstudie C

Jag tycker att det är jätteviktigt eftersom kommunikation är ett multipelt redskap för oss att förmedla oss med. Talspråk, skriftspråk, teckenspråk och bildspråk. Det är inte rimligt att ett språk bara skall kunnas tas bort på det sätt det faktiskt görs av partier som röstar emot detta i riksdagen. Vi måste alla ta vårt ansvar för att kommunicera bättre och minska distansen och då kan man inte ta bort språk möjligheter tvärtom borde man lägga till. Delstudie C

Jag tror absolut att det finns ett samband mellan bildspråk och emotionell kommunikation. Lika mycket som vi läser in känslor i alla andra språk gör vi det också i bildspråket - som jag också tycker grundar sig i personligt uttryck, känslor och stämningar av olika slag. Jag tror att vi behöver prata om och lära oss mer om emotionell kommunikation och kopplingen till bildspråk. Delstudie C

Bild som inkludering

Informanterna anser att bildkommunikation är ett inkluderande redskap vilket innebär att individen har möjlighet att förhålla sig själv till omvärlden, den yttre offentliga och kollektiva världen. Detta i sin tur ökar möjligheten till reflektion i samband med andra för att också träna det kritiska tänkandet. Bildämnet som redskap för dialog och reflektion, oavsett ålder eller bakgrund:

Bild kan nyttjas för att både skapandet, utforskandet och analyserandet av individ och omvärld. Vilket också tydliggörs i bildämnets styrdokument. Bild ger tid och plats för att förstå och förmedla känsla. Bild blir då en del av personlig utveckling. På detta sätt blir bild ett demokratiskt och praktiskt redskap vilket inkluderar alla åldrar och etniska grupper. Delstudie C

I en värld där en massiv del av kommunikationen består av bilder behöver eleverna få med sig verktyg att kunna tolka bilder för att på ett klokt sätt kunna utföra sina demokratiska rätt- och skyldigheter. Delstudie C

Eftersom vi lever i ett samhälle översvämmat av bildflöden behöver unga människor vara litterata i bild. Vi behöver kunna läsa och förstå vad bilder gör med oss och hur de formar vår självförståelse. Delstudie C

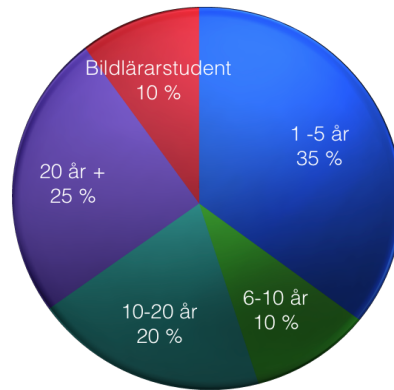
Bild som kärnämne

Sammanfattningsvis visar svaren från delstudie C att bildlärarna ser många anledningar till att bildämnet skall vara ett kärnämne och de motiverar detta genom att lyfta upp tydliga ämnesegenskaper vilka är relevant för att åter karaktärisera bildämnet som kärnämne.

Om frågan syftar på kärnämne på gymnasienivå så anser jag att det är viktigt att bild och form åter blir ett kärnämne av flera anledningar: i en värld där en massiv del av kommunikationen består av bilder behöver eleverna få med sig verktyg att kunna tolka bilder för att på ett klokt sätt kunna utföra sina demokratiska rätt- och skyldigheter, elevens mognadsgrad på gymnasiet möjliggör fördjupade och fördjupande diskussioner och förståelse av bildspråk, en grundläggande utbildning som helt koncentrerar sig på det talade och skrivna ordet är en ofullständig utbildning med stark slagsida. Delstudie C

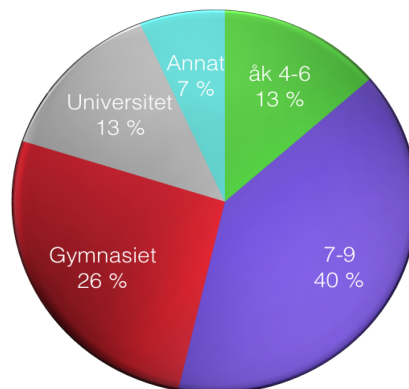
Åsén (2006) och Hellman (2014) har genom sin forskning diskuterat de brister skolan drabbas av genom att bildämnet inte får kärnämnesstatus utan istället betraktas som ett hjälpämne som till och med kan väljas bort på gymnasienivå eftersom ämnet bild inte tillhör ett av de gymnasiegemensamma ämnena (*Gymnasieguiden*, 2019). Detta bekräftar informanterna i delstudie C i svaret på hur bildlärare motiverar estetiska ämnen i förhållande till kärnämnesstatus. Informanterna svarar också unisont ja på frågan om bildämnet skall återgå till att vara ett kärnämne. Svaren informanterna gav på enkäten var överraskande samstämmiga. Av de 31 svar som registrerades var 29 positiva till att låta ämnet bli ett kärnämne (övriga 2 svarade *vet ej*). Svaren var också samstämmiga oavsett hur många år informanterna arbetat som bildlärare (Figur 1).

Denna bild visar fördelning i antal yrkesår hos de 29 lärare som svarat att de är positiva till att bildämnet skulle vara ett kärnämne.

Detsamma gäller vilken årskull eller stadium de är verksamma i (Figur 2) samt oavsett när bildlärarna tog lärarexamen. Motiveringen varför bildestetiska ämnen skulle vara kärnämnen var också mycket samstämmiga på så vis att en tydlig karaktärisering av bildämnets karaktärer kunde utläsas.

Denna bild visar vilken utbildningsnivå de 29 lärare som svarat att de är positiva till bildämnet som ett kärnämne undervisar på.

För att kunna säkerställa en viss populations åsikter krävs en större mängd individer. I detta fall är det inte populationen som indikerar en reliabel säkerhet eftersom det är 31 informanter som deltar i studien. Däremot ger andra uppgifter en viss tyngd gällande reliabilitet. Eftersom informanternas bakgrund i läraryrket innebär en spridning mellan 1-25 år har de gemensamt en bred erfarenhet. Deras hemvist i landet är spridd vilket innebär att åsikterna inte kan härledas till en viss region. Spridningen i ålder är också stor då det är både unga och äldre som svarat. Dessa olika variabler till trots svarade informanterna samstämmigt på de frågor som ställdes. Detta indikerar att det finns en pålitlighet gällande reliabiliteten och sammantaget får granskningen en tydlig generaliserbarhet (Henricson, 2012).

Resultatet av de tre delstudierna bekräftar både hur och varför bildämnet fungerar som kommunikativt redskap i sökandet av identitet. Studierna bekräftar också att bildlärostudenterna upplevde mer eller mindre brist på kunskap i normkritisk metodik i mötet med individer med flytande genusidentitet.

Avslutande diskussion och konklusion

I detta diskussionsavsnitt följer jag nu upp resultatredovisningen genom att diskutera de olika delstudiernas resultat i relation till styrdokument, teori och tidigare forskning.

Att vara förberedd på ett normkritiskt perspektiv

Av resultatet i delstudie A och B kan man utläsa att de blivande bildlärare som deltog saknade en del av den trygghet de skulle behöva för att komma ut och arbeta och möta kollegor och elever som behöver bemötas med ett normkritiskt synsätt. Eftersom man på alla skolor i landet måste kunna bedriva normkritisk pedagogik behöver bildlärare utmana sina egna gränser och tala om det som är svårt och kanske obekvämt. De måste också våga inse att de inte är fullärda utan att de ständigt behöver uppdatera sin kunskap gällande normkritisk pedagogik. Lärare behöver vara modiga och föra en pedagogik som möjligen kan uppfattas som både obekväm, störande och utmanande (Bromseth et al., 2010). Detta innebär alltså att de behöver våga ställa frågor, våga göra ”fel” och våga lyssna på svar som kan vara värdeladdade och obekväma, därför att de belyser intersektionella situationer som lärare kanske inte alltid haft för avsikt att ge plats för. Lärare vill inte kränka men ändå händer det. ”Konflikter och obekväma lärosituationer ...är en tillgång utifrån ett queerpedagogiskt synsätt” (Bromseth et al., 2010 s.143). Detta synsätt förhåller sig också till intersektionell teori och postmodernismens roll, det vill säga att få syn på och våga ifrågasätta normer, strukturer och sanningar. Det är också ett uppdrag som speglar skolans värdegrund enligt Lgr11 (<http://www.skolverket.se>). Detta resonemang stödjer det syfte jag har haft med dessa delstudier.

Forskarna Bromseth et al. visar på vikten av att våga gå emot det som skaver och ger friktion till förmån för det öppna klimatet. Lärarutbildare inom bilddidaktik har ett dubbelt uppdrag och ett dubbelt ansvar, nämligen att bilda lärarstudenten så att lärarstudenten får redskap att i sin tur bilda eleven. Bildlärarstudenter behöver tidigt i sin utbildning få kunskap om normkritisk teori och normkritisk metodik så att dessa pedagogiska redskap är kända och bekväma inför den pedagogiska utmaning som väntar dem på kommande VFU-praktik och på framtida arbetsplatser. Det skulle kunna förhindra alltför stor osäkerhet och rädsla och göra så att bildlärarstudenterna vågar gå emot okritiska normkonserverande uttalanden och tillvägagångssätt i klassrummen och bland kollegor (Bromseth et al., 2010), och därmed underlätta klimatet i skolan för de individer som annars upplever utanförskap och lidande på grund av exempelvis flytande genusedentifiering.

Bildämnets betydelse för sökandet och utforskandet av den egna identiteten

Informanterna upplever att bildämnet ger eleven möjlighet att kommunicera, reflektera, argumentera och förstå den egna inre världen och den yttre omvärlden. Detta stämmer också till stor del överens med de styrdokument som bildestetiska ämnen skall förhålla sig till. Genom görandet kommer reflektionen och med denna kommer förståelsen för både sig själv och andra. På detta sätt bestämmer eleven själv vad hen vill fråga om och utforska, vilket berikar elevens förståelse för sig själv och sin omvärld. I grund- och gymnasieskolans styrdokument ingår stora delar av de teman som informanterna i delstudierna såg som grundläggande för bildämnets karaktär som centrala kunskapsmål:

Framställning av berättande informativa och samhällsorienterande bilder om egna erfarenheter, åsikter och upplevelser (Kursplan i bild åk 7-9, centralt innehåll Skolverket, 2018). Bilder som behandlar frågor om identitet, sexualitet, etnicitet och maktrelationer och hur dessa perspektiv

kan utformas och framställas... (Kursplan i bild 7-9, centralt innehåll, Skolverket, 2018).

...metoder som leder till att eleverna utvecklar en öppen attityd och förmåga till nytänkande, idérikedom och personligt uttryck ... Eleverna ska ges möjlighet att utveckla en bred förståelse av bildens språkliga funktioner och hur bilden kommunicerar (Gymnasiet, Skolverket, 2018).

Med fokus på de karaktäristiska värden som bildämnet erbjuder och med lärare som känner sig välutbildade och trygga i sitt uppdrag att gå ut och möta elever med ett normkritiskt synsätt som grund kan man våga låta frågan vara viktigare än svaret. Det innebär att man kan ge utrymme för elever att söka och ha en personlig utveckling och en förståelse för den egna betydelsen i samhället och världen runtomkring.

Varför så viktigt?

Hellman (2017), Marner, Örtegren & Segerholm (2005), Wikberg (2014) och Åsen (2017) beskriver hur bildkommunikation och konstnärligt utforskande metoder ger möjligheter att göra röster hörda på andra sätt än kommunikation via tal- och skriftspråket. I kursplanen för ämnet bild (Lgr11 s. 26-28) tydliggörs ämnets funktioner. Ämnet beskrivs bland annat som ett redskap som nyttjas utifrån ett emotionellt utforskande och ett konstnärligt granskande för att förstå omvärlden (Lgr11 s. 26-28). Elever skall genom ämnet bild lära sig att uttrycka och kommunicera estetiska, emotionella och normkritiska värden. Bergström (2007) och Bremer (2017) beskriver den utsatthet som könsdyforiker och individer med flytande genusidentifiering riskerar att drabbas av. Staten har därför tillsatt en utredning för att klargöra om en stärkt ställning kan ge bättre levnadsvillkor för transpersoner i deras vardag. Skolan pekas ut som en utsatt plats (SOU 2017:92), Bromseth et al., (2010) lyfter också vikten av att lärare, elever och skolläda gör något åt kunskapsbristen i normkritiska frågor för att skolan skall kunna vara en trygg plats för alla.

Rapport från kulturdepartementet stödjer sambandet mellan okunskap och kränkande behandling av barn och unga i skolan: "...transpersoner har osynliggjorts i undervisningen och i läromedel...barn och unga som är transpersoner har erfarenheter av utsatthet för trakasserier, våld och hot om våld i skolan" (SOU 2017:92 s.234). Genom estetiska avtryck iscensätter eleverna sig själva i förhållande till sin omvärld (Illeris et al., 2002). (Göthlund et al., 1997). (Forskning inom kunskapsfältet visuell kultur i Sverige) lyfter också ämnets möjligheter som redskap för subjektskapande. Bildämnet kan skapa ett forum där mening och kontext kan omskapas för att sedan problematisera normativa ideal vilka då dekonstrueras (Göthlund et al., 1997). Bildkommunikation utvecklar individen enligt Liberg och Hyltestam (2007). Liksom det resultat jag kommit fram till i denna studie visar Liberg et al. (2007) forskning på hur elever och studenter som har behov av ett utforskande och uttryckande av den egna identiteten tenderar att söka sig till bildestetiska ämnen.

Kärnämneskaraktär

Hur vi pratar om, värderar, kategoriserar och förenklar vår omvärld är starkt knutet till diskurs (Winther et al., 2000). I denna delstudie analyseras informanternas svar gällande deras syn på diskursen bildämnet i förhållande till ämneskaraktär och kärnämnesstatus. Diskurser används för konstruera, forma och omformas av verkligheten genom bland annat samhällsprocesser (Winther, et al., 2000). Diskurser bidrar till att konstruera och rekonstruera maktrelationer mellan olika grupper i samhället. Diskursanalysen kan därför vara till hjälp när det gäller att blottlägga dessa effekter, för att på så sätt bidra till social förändring och mer jämlika maktförhållanden (Winther et al., 2000). I detta sammanhang

handlar det om att tydliggöra begrepp som beskriver bildämnet och tydliggöra hur bildämnets karaktär och egenskaper beskrivs. Efter att ha tematiserat och analyserat informanternas svar framstår svaren som tydliga karakteriseringar av bildestetiska ämnen. Alla dessa teman ringar in de karakteriseringar som gör bildämnet intressant utifrån kärnämnesstatus. Genom denna karaktärstatus fungerar bildämnet som bildkommunikation och kärnämne. Informanternas svar visar också att bildkommunikation fyller tydliga luckor. Genom att kommunicera med andra metoder än enbart ord och tal ger bildkommunikation möjligheter för bredare och varierad emotionell och ordlös kommunikation (Åsén, 2017; Wikberg, 2014). Detta tydliggör också informanterna med sina svar och menar att det är en unik fördel i ämnet bild. Genom att ge rum för känslor och kommunikation ges också rum för identitetsskapande. När individen söker sin identitet genom bildkommunikation får individen fler redskap att hitta och förstå sig själv i förhållande till omvärlden (Hellman, 2017; Weilenmann, 2020).

Bildkommunikation är tillgängligt för olika etniska grupper och individer oavsett genustillhörighet och ålder. Enligt Drotners modell för individuellt utforskande genom bildestetiska verktyg ger bildestetiskt experimenterande möjlighet att utforska och förstå sig själv i relation till sig själv, i relation till andra i en social kontext och i relation till omvärlden i en global kulturell kontext (Drotner, 1996). Detta innebär att bildkommunikation kan inkludera alla individer och kan karaktäriseras som ett redskap för utforskande och kritiserande av världen och dess kontext (Drotner, 1996; Lind, 2010; Åsén, 2017; Wikberg, 2014). Detta bekräftas också i denna studie där resultatet från delstudie C visar att bildlärare upplever att det finns unika bildkommunikativa egenskaper hos bildämnet och att de kan och bör nyttjas mer medvetet.

Informanterna är entydiga i sitt svar om att bildämnet bör vara ett kärnämne. Hur bildämnet omtalas och värderas (det vill säga i vilken diskursiv kontext det framkommer) är därför starkt sammankopplat med hur och varför bildämnet skulle kunna vara ett aktuellt kärnämne. Talar man om bildämnet som ett hjälpämne så signalerar det att ämnet inte står på egna ben, vilket inte gör ämnet aktuellt som ett kärnämne (Åsen, 2006). När kärnämnen omtalas som viktiga ämnen och bildämnet som ett hjälpämne som är valbart på gymnasiet så definieras bildämnet utifrån detta. I diskursteorin skriver man hur identiteter uppfattas som diskursiva, det vill säga att människan inte har en fast identitet utan identiteten omformas ständigt genom kommunikation med omvärlden och tidigare erfarenheter. Alla de svar som informanterna gav i delstudie C klargjorde detta förhållande mellan identitetsskapande, kommunikation och omvärldsförståelse. Utifrån detta perspektiv beskrivs bildämnet som ett ämne vilket inte bara står på egna ben utan dessutom är centralt.

För att bildämnets egenskaper och värden skall kunna nyttjas fullt ut behöver en ny diskurs gällande bildämnets egenskaper framkomma. I denna diskurs behöver bildämnet tillskrivas de värden och den status ett kärnämne har. Behovet av att kunna hitta olika sätt att kommunicera växer när utforskandet av den egna identiteten ökar hos ungdomar i skol- och gymnasieåldern (Åsén, 2017). Empiriska studier och tidigare forskning som diskuterats i artikeln visar att bildämnet ger förutsättningar för många olika kommunikationsmöjligheter. Det som av olika skäl inte kan uttryckas i ord, kan kläs i estetiska uttryck (Lind, 2010). Bromseth, et al. (2010) problematiserar detta synsätt och menar att antagandet av ett normkritiskt perspektiv varit åsidosatt av lärarkåren. De menar att: *"Skolan som institution är en heterofabrik. Man har en tendens att alltid förutsätta att*

alla är hetero och fortfarande så pratar man ofta om "de homosexuella". Transpersoner pratas i regel inte alls om" (Bromseth, et al., 2010, s 29). Bromseth et al. (2010) menar att skolan som institution inte har sett detta som ett problem tidigare, och därför har det heller inte funnits behov av en lösning på problemet.

Denna artikel visar att det i skolan finns behov av kunskap om hur en kontinuerlig normkritisk undervisning kan bedrivas och inom vars ramar unga människor upplever tillhörighet och känner att de respekteras för den de är, särskilt när de utifrån sin ålder är mitt i ett skapande av sig själv och sin plats i världen. Denna artikels empiri visar hur, varför och på vilka sätt bildämnet kan erbjuda en god plattform för ett identitetsutforskande i förhållande till den egna individen och i förhållande till den sociala och kulturella omvärld hen kommunicerar med (Drotner, 1996).

Estetiken utgår från människans känsla, förnimmelse ... det är den enskildes röst som framträder och det stärker den växande människans identitet och tillhörighet i världen. Delstudie C

REFERENSLISTA

- Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Diss. Stockholm: Univ., 2004. Stockholm.
- Allwood, C. M. & Erikson, M. G. (2010). *Grundläggande vetenskapsteori för psykologi och andra beteendevetenskaper*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Bergman, M. (2011). *The good, the bad, and the ugly in mixed methods*. (Journal of Mixed Methods Research 5(4) 271–275
- Bergström, H. (2007). *Kön och förändring kontinuitet och normalitet i anhörigas relationer till transsexuella*. Doktorsavhandling. Pedagogiska institutionen Stockholms universitet. 9789171554253
- Braun, V. & Clark, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
- Bremer, S. (2017). *Kroppslinjer: kön, transsexualism och kropp i berättelser om könskorrigering*. (Andra upplagan). Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet. 9789170611759
- Bromseth, J., & Darj, F. (2010). *Normkritisk pedagogik - Makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala universitet: Skrifter från Centrum för genusvetenskap.
- Dahl, U. (2005). *Det viktigaste är inte vad extremisterna tycker utan vad den stora majoriteten gör. En kunskapsinventering av forskning om homofobi och heteronormativitet*. Beställd av HomO och Forum för levande historia. HA Reklamtryck, Stockholm.
- Dalnäs, U. (2016, 30 oktober). Vi behöver konstarna för att förstå vår omvärld. *Dagens Nyheter* Debatt.
- Dewey, J. (1997). *Experience and education*. ([New ed.]). New York: Simon & Schuster.
- Drotner, K. (1996). *At skabe sig - selv: ungdom, æstetik, pædagogik*. (2. udg.) København: Gyldendal.
- Frisén, L., Söder, O., & Rydelius, P-A. (2017). *Kraftig ökning av könsdysfori bland barn och unga*. *Läkartidningen*, 2017;114: EFMY.
- Gymnasieguiden. (2019) Bildämnet ett valfritt ämne på gymnasiet. Hämtad 2019-11-16 (<https://www.gymnasieguiden.se/informeras/gymnasiet-sa-funkar-det>).
- Hellman, A. (2014). *Intermezzon i medieundervisningen. Gymnasieelevers visuella röster och subjektpositioneringar*. Licentiatuppsats. Konstnärliga fakulteten, Göteborgs universitet.
- Hellman, A. (2017). *Visuella möjlighetsrum – gymnasieelevers subjektskapande i bild och medieundervisning*. Doktorsavhandling. Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande. Göteborgs universitet.
- Henricson, M. (red.) (2012). *Vetenskaplig teori och metod: från idé till examination inom omvårdnad*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur
- Illeris, K., Katznelson, N., Simonsen, B., & Ulriksen, L. (2002). *Ungdom, identitet og uddannelse*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Jansson Hydén, Katarina. (2017a). *Könsdysfori - den långa resan till sig själv. En studie i bilddidaktikens förhållande till normkritik och identitetssökande utifrån estetiska uttryck*. Magisteruppsats i Bilddidaktik (15hp). Högskolan för design och konsthantverk vid Göteborgs universitet (Pilotstudie A inkluderas i denna magisteruppsats).
- Jansson Hydén, Katarina. (2017b). *Bildlärares normkritiska begreppserfarenheter i förhållande till en inkluderande bemötande i undervisningen*. Vetenskapliga metoder i didaktik II, 15hp DIM 500, Pilotstudie B

inkluderas i denna uppgiftsinlämning i kurs i Masterprogram i ämnesdidaktik, Institutionen för didaktik och pedagogisk profession, Göteborgs universitet.

Jansson Hydén, Katarina. (2018). *När frågan är viktigare än svaret. En metodstudie i bildämnets funktion och karaktäristiska egenskaper*. Examinationsuppgift - Vetenskapliga metoder i didaktik II, 15hp DIM 600, Pilotstudie C inkluderas i denna uppgiftsinlämning i kurs i Masterprogram i ämnesdidaktik, Institutionen för didaktik och pedagogisk profession, Göteborgs universitet

Johnson R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). *Mixed method research: A research paradigm whose time has come for educational research*. University of South Alabama: College of Education, BSET, 3700 UCOM.

Liberg, C. & Hyltestam, K. (2007). *Att läsa och skriva – forskning och beprövad erfarenhet*.

Lind, U. (2010). *Blickens ordning: bildspråk och estetiska lärprocesser som kulturform och kunskapsform*. Doktorsavhandling, nr 6. Stockholm: Institutionen för didaktik och pedagogiskt arbete, Stockholms universitet.

Lindstrand, F. (2006). *Att göra skillnad: representation, identitet och lärande i ungdomars arbete och berättande med film*. Doktorsavhandling. Institutionen för undervisningsprocesser, kommunikation och lärande (LHS). Stockholms universitet.

Magnusson, P. (2014). *Meningsskapandets möjligheter: multimodal teoribildning och multiliteracies i skolan*. Doktorsavhandling. Malmö högskola: Malmö Studies in Educational Sciences no 74.

Märner, A., Örtengren, H., & Segerholm, C. (2005:145). *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003 (NU-03): Bild: Ämnesrapport till Rapport 253 2005*. Stockholm: Skolverket.

Myndigheten för ungdoms och civilsamhällsfrågor. (2019) Öppna skolan Hämtad 2019-08-15 <https://www.mucl.se/>

Myndigheten för ungdoms och civilsamhällsfrågor. (2019) ”Stödande och stärkande - Unga hbtq-personers röster om identitetsstärkande och hälsofrämjande faktorer”. Hämtad 2019-08-15 <https://www.mucl.se/>

Reyes, de los, P., & Mulinari, D. (2014). *Intersektionalitet*. Stockholm: Liber förlag AB.

Skolinspektionen (2018) Yttrande över betänkandet Transpersoner i Sverige (SOU 2017:92)

Skolverket (2018). GY11, *läroplaner-gymnasieämnen-och-kurser/vuxenutbildning* (2018-06-08)

<https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan>

Skolverket (2018). *se/bedomning/nationella-prov* <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/nationella-prov-i-grundskolan>(2018-06-08)

SOU 2017:92. *Transpersoner i Sverige. Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor. Betänkande av utredningen om stärkt ställning och bättre levnadsvillkor för transpersoner*. Kulturdepartementet. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

SOU 2008:27 *Framtidsvägen, en reformerad gymnasieskola*. Betänkande av Gymnasieutredningen, Stockholm.

Svaleryd, K. & Hjertson, M. (2012). *Likabehandling i förskola och skola*. Stockholm: Liber förlag AB.

Sparman, A. (2002). *Visuell kultur i barns vardagsliv: bilder, medier och praktiker*. (1. uppl.) Doktorsavhandling. Institutionen för tema, Tema Barn. Linköpings universitet, Linköping universitet.

Tufte, P. A. (2011). Kvantitativa metoder. I K. Fangen & A-M. Sellerberg (Red.). *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Weilenmann, A (2020) *Selfies in the wild: Studying selfie photography as a local practice* Mobile Media and Communication, 8 (1), 42-61

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk- samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet

Winther Jørgensen, M., & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Wibeck, V., & Fangen, K., & Sellerberg, A-M. (2011) (Red.). *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Wikberg, S. (2014). *Bland Själpporträtt och parafraser; Om kön och skolans bildundervisning*. Doktorsavhandling. Institutionen för estetiska ämnen Umeå universitet

Wilkinson. S. (1998). "focus Group Methodology: A Review". *International Journal of Social research Methodology*, 1, s. 81-203)

Åsén, G. (2006). *Uttryck, intryck, avtryck – Lärande, estetiska uttrycksformer och forskning - Varför bild i skolan– en historisk tillbakablick på argument för ett marginaliserat skolämne*. Bromma: Vetenskapsrådet, 107

Åsén, G. (red.) (2017). *Bildundervisning och lärande genom bilder*. (Första upplagan). Stockholm: Liber.

Bilaga 1.

Exemplifiering av tematisk analys

Informantsvar:

Jag tycker att det är jätteviktigt eftersom kommunikation är ett multipelt redskap för oss att förmedla oss med. Talspråk, skriftspråk, teckenspråk och bildspråk. Det är inte rimligt att ett språk bara skall kunna tas bort på det sätt det faktiskt görs av partier som röstar emot detta i riksdagen. Vi måste alla ta vårt ansvar för att kommunicera bättre och minska distansen och då kan man inte ta bort språkmöjligheter, tvärtom borde man lägga till.

Initial kodning av svar	Letande av tema	Återkopplande av tema
Jätteviktigt ämne, kommunikation, multipelt redskap. Talspråk, skriftspråk, teckenspråk och bildspråk - alla språk lika viktiga, bildestetiska ämnen är en demokratisk rättighet. Språken, viktiga kommunikation, reducera inte språk, minska distansen mellan individer.	Begrepp som kommunikativ och multiredskap är återkommande. Likaså en värderingsproblematisering gällande bildspråk jämte talspråk , återkommer. Informanten lyfter också bildestetiska ämnen som demokratisk rättighet . Informanten vill också peka på vikten att inte reducera språk eftersom de är viktiga redskap för att minska distansen mellan individer	Bild som multimodalt redskap för alla oavsett ålder och bakgrund (Demokratisk rättighet) Bild som inkludering (Minskar distansen mellan människor) Bild som del av kommunikation (samtal med omvärlden, lär vi oss om den - minska distansen) Bild som del av identitetsskapande (värld där massiv del av kommunikationen bilder behöver eleverna få med sig verktyg att kunna tolka bilder för att på ett klokt sätt kunna utföra sina demokratiska rättigheter och skyldigheter)